

SLOVOTVORBA

Slovotvorba zahrnuje odvozování (derivaci) slov pomocí předpon (prefixů), přípon (sufixů) a skládání slov z více slovních základů (kompozice).

§10

DERIVACE

§10.1

Odvozování slov latinskými předponami

Předpony (prefixy) pozměňují a upravují význam odvozovaného slova nejčastěji z hlediska:

- umístění (lokalizace)
- časového zařazení (temporalizace)
- záporu (negace)
- určení, upřesnění (identifikace), např. typu, míry apod.

V platnosti předpon se nejčastěji vyskytují latinské předložky.

Latinské předpony

předpona	význam	příklad	český ekvivalent
ā-/ab- (abs-)	od	<i>ablātiō</i> <i>abscessus</i>	odnětí absces
ad- (af-, ap-, as-)	při, u, do, k	<i>adhaesiō</i> <i>afferēns</i> <i>appendix</i> <i>ascendēns</i>	přilnavost, srůst přívodný přívěsek stoupající, vzestupný
ante-	před	<i>antepositiō</i>	chirurgické posunutí orgánu dopředu
circum-	kolem, okolo	<i>circumferentia</i>	obvod, rozsah
contrā-	proti	<i>contrāincisiō</i>	chirurgický řez vedený opačným směrem, než byl původní řez
com- (co-, col-, con) ← <i>cum</i>	s, se, spolu	<i>commōtiō</i> <i>coāgulātiō</i> <i>collāpsus</i> <i>congelātiō</i>	otřes srážení krve selhání, zhroucení zmrznutí, omrzlina

dē- (dēs-)	od- s, se (shora dolů)	<i>dēviātiō</i> <i>dēsīnfectiō</i>	odchýlení odstranění nákazy
dis- (di-, dif-)	1. roz- 2. zápor	<i>dislocātiō</i> <i>dīlacerātiō</i> <i>difficilis</i>	rozmístění, posun roztržení nesnadný, obtížný
ē-/ex- (ef-)	z, ze, vy-	<i>ērectiō</i> <i>excīsiō</i> <i>efferēns</i>	vzpřímení, ztopoření vyříznutí odvodný
extrā-	mimo, vně	<i>extrāuterīnus</i>	mimoděložní
in- (im-, il-, ir-)	1. v, na, dovnitř 2. zápor	<i>incīsiō</i> <i>irritātiō</i> <i>inoperābilis</i> <i>immōbilitās</i> <i>illegālis</i>	řez, naříznutí dráždění neoperovatelný nepohyblivost nezákonný
īnfrā-	pod	<i>īnfrāorbitālis</i>	podočnicový
inter-	mezi	<i>interactiō</i>	vzájemné působení
intrā-	uvnitř, během	<i>intrānātālis</i>	vzniklý při porodu
ob- (oc-, op-)	proti, za	<i>obstructiō</i> <i>occiput</i> <i>oppōnēns</i>	uzavření, překážka záhlaví, týl opačný, stavějící se proti
per-	skrz, přes; vysoký stupeň	<i>perforāns</i> <i>peraciditās</i>	prostupující, pronikající překyselení
post-	po, za	<i>posttraumaticus</i> <i>postmolāris</i>	poúrazový ležící za stoličkou
prae-	před	<i>praenātālis</i> <i>praecordium</i>	před narozením oblast před srdcem
prō-	vpřed	<i>prōminēns</i>	vyčnívající
re-	znovu, opět, zpět	<i>resūtūra</i> <i>remittēns</i>	opakované sešití dočasně ustupující
sub- (suc-, suf-, sup-, sus-)	pod, dole; nižší stupeň	<i>sublinguālis</i> <i>suspīciō</i> <i>subfebris</i>	podjazykový podezření zvýšená teplota
super-, suprā-	nad	<i>superficiālis</i> <i>suprāspīnātus</i>	povrchový nadhřebenový
trāns-	přes, pře-	<i>trānsfūsiō</i>	přelévání

§10.2

Odvozování slov latinskými příponami

Odvozováním slov pomocí sufixů se rozumí připojení přípony ke genitivnímu kmeni základového slova. I přípony fungují jako nositelé specifického významu, tzn., že upravují nebo pozměňují význam derivovaného slova.

Latinské substantivní přípony

přípona	význam	příklad	český ekvivalent
- (c)ulus, a, um - ellus, a, um - olus, a, um	zdrobněliny	<i>denticulus</i> <i>cerebellum</i> <i>artēriola</i>	zoubek mozeček tepénka
- itās	1. vlastnost 2. stav	<i>aciditās</i> <i>dēformitās</i>	kyselost znetvoření
- (t)iō - (s)iō - (x)iō	činnost nebo její výsledek	<i>abductiō</i> <i>tensiō</i> <i>flexiō</i>	odtažení napětí, tlak ohýbání, ohnutí, ohyb
- (t)or - (s)or - (x)or	činitel	<i>abductor</i> <i>tensor</i> <i>flexor</i>	odtahovač napínač ohybač
- (t)ūra - (s)ūra	činnost nebo její výsledek	<i>curvātūra</i> <i>incīsūra</i>	zakřivení zářez

§10.2a Latinská deminutiva

Latinské zdrobněliny se tvoří od slovního základu připojením jedné z typických přípon:

- **-olus, a, um**   *artēria* („tepna“)   →   *artēriola* („tepénka“)
- **-(c)ulus, a, um**   *dēns* („zub“)   →   *denticulus* („zoubek“)
- **-ellus, a, um**   *cerebrum* („mozek“)   →   *cerebellum* („mozeček“)

Rod odvozeného substantiva zůstává zachován. Latinská deminutiva jsou vždy substantivy 1. nebo 2. deklinace.

Latinské adjektivní přípony

přípona	význam	příklad	český ekvivalent
- ālis, e - āris, e	vztah, příslušnost	<i>temporālis, e</i> <i>mūsculāris, e</i>	spánkový svalový
- ātus, a, um	opatřený něčím	<i>caudātus, a, um</i>	opatřený ocasem, ocasatý
- eus, a, um - āneus, a, um	vztah, příslušnost	<i>osseus, a, um</i> <i>cutāneus, a, um</i>	kostní kožní
- ilis, e - ibilis, e	možnost, schopnost	<i>fragilis, e</i> <i>operābilis, e</i>	křehký, lámavý operovatelný
- ōsus, a, um	1. příslušnost 2. hojnost	<i>vēnōsus, a, um</i> <i>ulcerōsus, a, um</i>	žilní vředovitý

§10.2b Latinská adjektiva s příponou -ālis, -āle/ -āris, -āre

Latinské adjektivum s významem příslušnosti nebo vztahu se nejčastěji tvoří příponami -ālis, -āle, resp. -āris, -āre, které se připojí ke genitivnímu kmeni substantiva, od něhož se dané adjektivum odvozuje. Varianta -āris, -āre se používá v případě, že této příponě předchází slabika obsahující hlásku *l*.

slovníkový tvar substantiva	kmen substantiva	odvozené adjektivum s významem příslušnosti/vztahu
pariēs, pariet-is, m.	pariet-	<i>parietālis, parietāle</i>
mūsculus, ī, m.	mūscul-	<i>mūsculāris, mūsculāre</i>

§10.3**Odvozování slov řeckými předponami**

Řecké předpony mají obdobnou funkci jako latinské prefixy. Slouží k pozměnění významu základového slova z hlediska označení místa, času, identifikace nebo negace. Většina řeckých prefixů pochází z předložek.

Řecké předpony

předpona	význam	příklad	český ekvivalent
a- (an-)	zápor	<i>apnoē</i> <i>anaemia</i>	zástava dechu chudokrevnost
ana-	1. opět, znovu 2. roz-	<i>anastomōsis</i> <i>analysis</i>	spojení, propojení rozklad
anti- (ant-)	proti	<i>antisēpsis</i>	ničení choroboplodných zárodků dezinfekcí
apo-	od, pryč	<i>apophysis</i>	výrůstek, hrbolek kosti
cata-	z, ze (shora dolů)	<i>catarrhus</i>	katar (zánět sliznice provázený tvorbou sekretu)
dia- (di-)	1. roz- 2. skrz 3. mezi	<i>diagnōsis</i> <i>diabētēs</i> <i>diencephalon</i>	rozpoznání (nemoci) úplavice mezimozek
dys-	porucha, obtížnost	<i>dystrophia</i> <i>dyspnoē</i>	porucha výživy dušnost, namáhavé dýchání
ec-, ecto-, exo-	vně, mimo	<i>ectopia</i>	chybné uložení orgánu mimo své obvyklé místo
en- (em-)	v, dovnitř	<i>encephalon</i> <i>embolia</i>	mozek vmetnutí
endo- (end-)	uvnitř	<i>endocardium</i>	srdeční nitroblána
epi- (ep-)	na, nad, při	<i>epidermis</i> <i>epigastrium</i> <i>epicardium</i>	pokožka nadbříšek přísrdečník
eu-	dobře, normální stav	<i>eupnoē</i> <i>euthanasia</i>	normální, pravidelné dýchání důstojné ukončení života
hyper-	1. nad (místně) 2. zvýšená činnost	<i>hypertonia</i> <i>hypertrophia</i>	vysoký tlak, zvýšené svalové napětí zbytnění, zvětšení
hypo- (hyp-)	1. pod (místně) 2. snížený stupeň	<i>hypophysis</i> <i>hypotrophia</i>	mozkový podvěsek podvýživa
meta- (met-)	1. za, po 2. změna	<i>metencephalon</i> <i>metastasis</i> <i>metabolismus</i>	zadní mozek druhotné ložisko látková přeměna
para- (par-)	1. při, vedle 2. podobnost	<i>paramētrium</i> <i>parasitus</i> <i>paratyphus</i>	děložní vazivo příživník, parazit onemocnění podobné tyfu
peri-	kolem, okolo	<i>periosteum</i> <i>pericardium</i>	okostice osrdečník
pro-	před	<i>prognōsis</i>	předpověď
syn- (sy-, sym-)	s, se, spolu	<i>synostōsis</i> <i>syndrōma</i>	kostěný srůst sousedních kostí

			soubor příznaků určitého onemocnění
--	--	--	-------------------------------------

§10.4

Odvozování slov řeckými příponami

Následující přehled řeckých substantivních přípon obsahuje ty nejdůležitější a nejčastěji používané, jejichž znalost je zásadní zejména pro orientaci v klinické terminologii.

Řecké substantivní přípony

předpona	význam	příklad	český ekvivalent
-ia	onemocnění	<i>ischaemia</i>	místní nedokrevnost tkáně nebo orgánu
-iāsis	onemocnění (jeho původ nebo přirovnání)	<i>cholēlithiāsis</i> <i>psōriāsis</i>	žlučové kameny lupénka
-ismus	onemocnění, odchylka od normy	<i>alcoholismus</i> <i>strabismus</i>	nadměrné užívání alkoholu šilhání
-ītis	zánět	<i>arthrītis</i>	zánět kloubu
-ōsis	onemocnění (pro které není charakteristický zánět)	<i>nephrōsis</i> <i>psychōsis</i>	nezánětlivé onemocnění ledvin duševní onemocnění
-ōma	nádor	<i>myōma</i>	nezhoubný nádor ze svalové tkáně
-ōmatōsis	mnohonásobný výskyt nádorů	<i>myōmatōsis</i>	mnohonásobný výskyt nádorů ze svalové tkáně

Řecké adjektivní přípony

přípona	význam	příklad	český ekvivalent
-eus, a, um	vztah, příslušnost	<i>oesophageus, a, um</i>	jícnový, patřící k jícnu
-icus, a, um	vztah, příslušnost	<i>gastricus, a, um</i>	žaludeční
-īdeus, a, um	podobnost	<i>pterygoīdeus, a, um</i>	křídlový (podobný křídlu)

§10.4a Řecká adjektiva s příponou *-icus, -ica, -icum* a *-eus, -ea, -eum*

Řecká adjektiva s významem vztahu nebo příslušnosti se nejčastěji tvoří příponami *-icus, -ica, -icum* nebo *-eus, -ea, -eum*. I tyto přípony se připojují ke genitivnímu kmeni substantiva, od kterého se adjektivum odvozuje.

slovníkový tvar substantiva	kmen substantiva	odvozené adjektivum s významem příslušnosti/vztahu
hēpar, hēpat-is, n.	hēpat-	<i>hēpaticus, hēpatica, hēpaticum</i>
larynx, laryng-is, m.	laryng-	<i>laryngeus, laryngea, laryngeum</i>

§10.4b Řecká adjektiva s příponou -ideus, -idea, -ideum

Pomocí řecké přípony -ideus, -idea, -ideum se zpravidla vyjadřuje podobnost tvaru, např.

- *sūtūra lambdoīdea* „šev tvarem podobný řeckému písmenu Λ“
- *mūsculus deltoīdeus* „sval tvarem podobný řeckému písmenu Δ“
- *cōlon sīgmoīdeum* „tračník tvarem podobný řeckému písmenu ζ“
- *os hyoīdeum* „kost tvarem podobná řeckému písmenu υ“

V anatomické nomenklatuře je velmi časté spojení takto odvozeného řeckého adjektiva se substantivem *prōcessus*, např.

- *prōcessus coracoīdeus* zobcovitý výběžek (lopatky)
- *prōcessus corōnoīdeus* věnčitý výběžek (dolní čelisti)
- *prōcessus pterygoīdeus* křídlovitý výběžek (klínové kosti)
- *prōcessus xiphoīdeus* mečovitý výběžek (hrudní kosti)

§11

KOMPOZICE

Složené slovo (kompozitum) vzniká spojením dvou nebo více slovních základů (komponentů). Typický model dvouslovného složeného termínu je následující:

	genitivní kmen 1. komponentu	+ spojovací vokál +	2. komponent
<i>nāsolabiālis</i> (<i>nosoretní</i>)	<i>nās</i>	+ o +	<i>labiālis</i>
	<i>nos</i>	+ o +	<i>retní</i>

Spojovacím vokálem je stejně jako v češtině nejčastěji **-o-**. Tento spojovací prvek se neuplatňuje u všech složenin. Chybí zejména tehdy, když na švu spojovaných komponentů již figuruje samohláska (první z komponentů končí, nebo druhé slovo začíná na samohlásku).

Např. *poly-arthritis* (zánět mnoha kloubů)
gastr-odynia (bolest žaludku)

Kromě **-o-** se jako spojovací vokál užívá **-i-**, a to zejména tehdy, pokud je první z komponentů číslovka (např. *secund-i-gravida* „podruhé těhotná žena“) nebo druhou složku představuje výraz *-formis* (např. *pis-i-formis* „hráškový“), příp. *-fer* (např. *bil-i-fer* „žlučovodný“).

Kompozita se v lékařské terminologii vyskytují běžně. Nezřídka se kombinují i slovní základy různého jazykového původu (v takových případech mluvíme o tzv. hybridních kompozitech).
Např. *tōnsillectomia* „chirurgické odstranění mandlí“ (lat. *tōnsilla* + řec. *ektomē*)

Zatímco v anatomické nomenklatuře převažují latinské slovní základy, je pro klinickou terminologii charakteristická preference řeckých slovních základů.

Např. *vertebra* = termín pro obratel v anatomické nomenklatuře
spondylomalacia = klinický termín označující měknutí obratlů (řec. *spondylos* „obratel“)

U latinských kompozit jsou slovo tvorná struktura i význam termínu většinou snadno rozpoznatelné na základě znalosti slovní zásoby z předcházejících lekcí a znalosti principů slovo tvorby.

Např. *articulātiō tālocrūrālis* (doslova kloub hleznobércový)
ligāmentum atlantooccipitāle (nosičotýlní vaz)